

URSPRUNGSFOLK OCH RÄTTEN TILL MAT

Mellan 300 och 370 miljoner människor i världen beräknas tillhöra olika ursprungsfolk. De hör oftast till de fattigaste i samhället och drabbas i högre utsträckning av hunger och undernäring. Tillgången till naturresurser, såsom skog, vatten, flora och fauna är särskilt viktig för ursprungsfolks försörjning, då de framför allt livnär sig som jägare och samlare. Även för utvinning av traditionella mediciner och byggnadsmaterial är tillgången till dessa resurser oumbärlig. Den ständigt pågående skövlingen av skog runtom i världen liksom exploatering av andra naturresurser, har därför haft stor negativ inverkan på ursprungsfolks möjligheter att fortsätta sin traditionella livsstil. Många ursprungsfolk fördrivs från sina traditionella marker utan tillräcklig kompensation och tvingas flytta till mindre fruktbara områden där

försörjningsmöjligheterna är knappa. Tillgången till mat är därmed helt beroende av ursprungsfolkens möjligheter att äga, kontrollera och utnyttja sina traditionella marker och naturresurser.

Kvinnor och barn är ofta de mest utsatta för hunger. Trots att det främst är kvinnorna som är ansvariga för förädling av råvaror, matlagning och fördelning av maten, har de sällan någon kontroll över naturresurser eller möjlighet att delta i beslutsfattande i samhället. Kvinnor genomlider dessutom ofta en dubbel diskriminering; dels i rollen som kvinna, och som en del av ett ursprungsfolk. Diskrimineringen mot ursprungsfolkskvinnorna finns på alla nivåer av samhället; deras rättigheter respekteras varken av staten eller av männen. "Så länge vi är diskrimine-

rade och exkluderade från beslutsfattandet kan vi inte prata om demokrati”, var en av slutsatserna när kvinnliga representanter från ursprungsfolk över hela världen samlades i Peru under maj 2009 för att diskutera sina rättigheter och möjligheter.

TVÅ EXEMPEL PÅ FIAN-FALL

Ursprungsfolket Guaraní –

Kaiowa i Brasilien

År 2005 kom de första rapporterna om dödsfall som en följd av undernäring i ursprungsfolkssamhället Guaraní-Kaiowa i Brasilien. Bland folkets cirka 27 500 personer, har minst 53 dödsfall rapporterats. Ursprungsfolket har även utsatts för väpnade attacker från omkringliggande markägare, och tiotals dödsfall har rapporterats.

Enligt FIAN:s lokala samarbetsorganisationer beror dödsfallen som skett till följd av undernäring orsakats av bristen på mark. I början på 1900-talet fördrevs ursprungsfolket från sina traditionella marker och tvingades flytta till särskilt avgränsade områden. En intensiv expansion av sockerrörs- och sojaodlingar ledde till att ursprungsfolkens territorium minskade ytterligare, och många skogsområden där folkgruppen tidigare kunnat odla, jaga och samla mat, höggs ned. Marken där de bor nu är alltför otillräcklig för att kunna försörja hela befolkningen med mat. Enligt Brasiliens nya författning från 1988 har ursprungsfolk rätt till sina traditionella marker. Men fortfarande efter över tjugo år har Guaraní-Kaowafolket ännu inte tilldelats några juridiska rättigheter till marken.

Efter påtryckningar från FIAN under år 2005 satte staten in matbistånd som underlättade de allvarigaste problemen med undernäring. Myndigheterna tillsatte också en arbetsgrupp som skulle hitta mer långsiktiga lösningar på hungerproblemet. År 2008 ökade FIAN påtryckningarna på den brasilianska regeringen. Efter lanseringen av en internationell brevkampanj antog inrikesdepartementet i landet en ny handlingsplan där det statliga organet för ursprungsfolksfrågor fick i

uppdrag att mäta ut ursprungsfolkets traditionella områden. Efter diverse motsättningar från främst markägarnas håll kunde slutligen utmätningsprocessen påbörjas i början av augusti 2008. FIAN fortsätter att följa fallet till dess att ursprungsfolken återfår sina marker och på så vis kan försörja sig själva igen.

Yanadifolket i Andhra Pradesh i Indien

Yanadifolket, som är ett av Indiens över 600 ursprungsfolk försörjer sig fortfarande till största del på traditionellt vis som fiskare, jägare och samlare. Under de senaste decennierna har de i allt högre utsträckning tvingats överge sin traditionella livsstil, framför allt på grund av exploateringen av naturresurser. FIAN följer bland annat ett fall i Andhra Pradesh där 45 familjer i byn Chalaivendram lider av extrem undernäring på grund bygget av en ny hamn för export av järn och andra mineraler. Man har också låtit bygga en ny motorväg för att transportera gods till och från hamnen och de som tidigare försörjde sig på fiske har på grund av projektet drabbats hårt. Strömmen har förorenats och vattenmängden har minskat, vilket har lett till minskad tillgång på fisk. De har förlorat sin enda inkomstkälla och undernäringen är stor. Chalaivendram har inte omfattats av det kompensationspaket som delstaten beslutat om till de samhällen som drabbades.

Tillsammans med FIAN har byborna varit i kontakt med flera lokala myndigheter. I mars år 2009 genomförde FIAN en mediaresa med europeiska journalister i Andhra Pradesh och lyckades lyfta frågan i media. Under sommaren 2009 genomförde FIAN en internationell brevkampanj riktad mot den kommission som ansvarar för ursprungsfolksfrågor i Andhra Pradesh. Efter kampanjen gav kommission löfte om att åtminstone sätta in tillfälliga stödåtgärder. Alla familjer ska få 25 kilo ris i månaden gratis och dessutom ska de få del av det statliga jobbgarantiprogrammet. FIAN fortsätter nu sitt arbete med att stödja Yanadifolket i Chalaivendram och andra byar för att de ska kompenseras och få stöd i att finna långsiktigt hållbara försörjningsmöjligheter.

RÄTTEN TILL MAT

Rätten till mat står inskriven i flera olika deklarationer och konventioner, däribland FN:s internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella (ESK) rättigheter. Konventionen lyfter fram två olika dimensioner angående rätten till mat; rätten till en tillfredsställande levnadsstandard (art 11.1) och rätten att vara tryggad mot hunger (art 11.2).

Rättigheterna ska gälla alla utan åtskillnad och diskriminering tillåts inte mellan olika samhällsgrupper (artikel 2.2 i ESK-konventionen), vilket är speciellt viktigt för ursprungsfolk.

FN:s expertkommitté för ESK-rättigheter har förtydligat vad rätten till mat innebär. Bland annat framhåller de att det måste finnas tillräckligt med mat för att täcka människors grundläggande behov samt att maten ska vara lämplig, det vill säga fri från tillsatser och kulturellt acceptabel. Kommittén hänvisar även till att tillgången till naturresurser kan vara en nödvändighet för att uppfylla rätten till mat.

Staters skyldighet att respektera, skydda och uppfylla rätten till mat

De stater som har anslutit sig till ESK-konventionen har en juridisk skyldighet att respektera, skydda och uppfylla rätten till mat för de ursprungsfolk som lever inom landets gränser. Det innebär konkret att staten inte får frånta människor befintlig tillgång till mat eller hindra dem från att utnyttja existerande resurstillgångar utan lämplig kompensation. Den måste också skydda ursprungsfolken i det fall företag gör anspråk på traditionella territorier och resurser. Slutligen måste staten underlätta för människor att kunna försörja sig till exempel genom lagstiftning. I allra sista hand måste staten direkt tillhandahålla mat i en svältsituation.

År 2004 antog FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) 18 riktlinjer för att vägleda stater i deras ansträngningar att skydda folkets rätt till mat. Riktlinje nummer 8 innefattar rätten till jord och naturresurser,

där särskild hänsyn ska tas till situationen för utsatta grupper såsom ursprungsfolk.

Internationella dokument som skyddar ursprungsfolks rättigheter

Ursprungsfolk är ofta utsatta för extrem marginalisering, vilket gör anti-diskrimineringslagar mycket betydelsefulla för att skydda dessa grupper från olika kränkningar. Ursprungsfolk har därför tillskrivits vissa kollektiva rättigheter relaterade till deras levnadssätt och speciella förhållande med mark och natur. Två av dokumenten som behandlar ursprungsfolks rättigheter är ILO-konventionen 169 från år 1989 och den nyare FN-deklarationen om ursprungsfolks rättigheter som antogs år 2007.

ILO 169

Konvention 169 i FN:s internationella arbetsorganisation (ILO) är det enda juridiskt bindande fördraget som behandlar ursprungsfolks rättigheter. Konventionen behandlar inte frågan om rätten till mat specifikt, men tar däremot upp många andra viktiga aspekter som relaterar till denna rättighet. Stor vikt läggs vid att ursprungsfolk har rätt till de marker som de traditionellt brukar och staters skyldighet att vidta åtgärder för att uppfylla denna rätt (se artikel 14.1 och 14.2 i ILO-konventionen). Trots att Sverige erkänner samerna som ursprungsfolk har man inte skrivit under denna konvention.

**FN-deklarationen om
ursprungsfolks rättigheter**

Deklarationen om ursprungsfolks rättigheter antogs i FN:s generalförsamling så sent som i september 2007 och är det hittills mest kraftfulla internationella gensvaret på ursprungsfolks krav, trots att den inte är juridiskt bindande för medlemsstaterna. Deklarationen kan likväl användas som ett verktyg för att bekämpa kränkningar mot ursprungsfolkens rättigheter. I Bolivia har man till exempel upphöjt deklarationen till nationell lag, och på så sätt gjort den juridiskt bindande.

VÄGAR FRAMÅT

Efter århundraden av motstånd mot förtryck och kolonialisering har ursprungsfolken gått in i en fas där de finns med och bygger nya alternativ. Det finns idag starka ursprungsfolksrörelser i flera länder i världen. De arbetar för att deras rätt till territorier, språk, kultur och levnadssätt ska respekteras. Men de strävar också efter ett samhälle där jordens naturresurser bevaras och där rikedomar fördelas jämlikt. Detta är frågor som inte bara rör ursprungsfolken. I klimatkrisens och livsmedelskrisens spår har deras samhällsvision vunnit gehör som politiskt alternativ.

Ursprungsfolksrörelsen sätter fokus på ländernas matsäkerhet eller matsuveränitet, som handlar om lokalt odlande och självbestämmande om hur ett lands befolkning ska mättas.

Allianserna växer och trycket på makthavarna ökar, men det är ännu svårt att se hur stater tänker gå från fina ord och kulturella uttryck till praktisk handling. FIAN är en internationell människorättsorganisation som genom bland annat fallarbete, kampanjer, blyxtaktioner samt informationsarbete försöker sätta press på beslutsfattare att stödja ursprungsfolk som utsätts för kränkningar. Påverka Du också genom att bli medlem i FIAN, och var, med och bidra till en bättre värld.

FAKTA: URSPRUNGSFOLK I VÄRLDEN

- Det finns ingen universell definition av begreppet ursprungsfolk, men ett viktigt och vanligt kriterium är att de själva identifierar sig som ursprungsfolk.
- Ursprungsfolk utgör omkring 5 % av världens befolkning men svarar för 15 % av världens fattiga.
- Det finns mer än 5000 olika grupper med ursprungsfolk som lever i alla regioner i världen, varav 70 % i Asien.
- I Norden lever uppskattningsvis mellan 50 000-80 000 samer.

Källa: IFAD (Internationella jordbruksutvecklingsfonden) samt Samiskt informations centrum

Producerad med stöd från Sida genom Forum Syd och stöd från den Europeiska Unionen. Broschyrens innehåll reflekterar endast FIAN:s åsikter.

